

МИСТЕЦЬКА ІУДАЙКА ГАЛИЧИНИ В ПЕРІОДИЦІ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

Левкович Н.Я., канд. архітектури, доцент кафедри історії і теорії мистецтва
Львівська національна академія мистецтв

Анотація: Проаналізовано статті опубліковані у періодичних виданнях і присвячені історії та культурі єврейської громади Галичини. Огляд низки, здебільшого польськокомовних, статей дає можливість виділити найбільш актуальні теми до яких зверталися науковці та прогресивна громадськість Галичини, а зокрема збереження історико-культурної спадщини єврейської громади, створення єврейського музею у Львові, колекціонерська діяльність. Авторами статей були науковці, колекціонери, активні громадські діячі.

Ключові слова: іудаїка, єврейська громада Галичини, історико-культурна спадщина, періодичні видання, колекціонування.

Анотация: Левкович Н.Я. Художественная иудаика Галиции в периодике первой трети XX в. Проанализированы статьи опубликованные в периодических изданиях и посвященные истории и культуре еврейского общества Галичины. Обзор ряда статей дает возможность выделить наиболее актуальные темы к которым обращались научные работники и прогрессивная общественность Галичины, а в частности сохранение историко-культурного наследия еврейского общества, создания еврейского музея во Львове, коллекционерская деятельность. Авторами статей были научные работники, коллекционеры, активные общественные деятели.

Ключевые слова: иудаика, еврейское общество Галичины, историко-культурное наследие, периодические издания, коллекционирование.

Annotation: Art jewish culture of Galichina in the periodical press of first third XX in. The articles are analysed published in magazines and devoted history and culture of Jewish society of Galichina. Review of row articles enables to select the most aktual'ni themes which research workers and progressive public of Galichina applied to, and in particular saving of historical and cultural legacy of Jewish society, creation of the Jewish museum in Lvov. The authors of the articles were research workers, collectors, active publicmen.

Keywords: Jewish culture, Jewish society of Galichina, historical cultural legacy, magazines.

Постановка проблеми. Становлення наукових досліджень єврейської історії та культури Галичини припадає на кінець XIX — початок XX ст. Саме в цей час у світ виходять наукові праці присвячені іудаїці, у періодичних виданнях — газетах, путівниках зазначеного часу актуалізуються проблеми вивчення мистецтва єврейської громади Львова. Авторами статей були філософи,

історики, колекціонери, зокрема Маєр Балабан, Максиміліан Гольдштейн, Кароль Дрезднер та інші. Важлива роль у дослідженні єврейського мистецтва Галичини належить саме Максиміліану Гольдштейну, видатному колекціонеру та науковцю, автору низки статей. Історію єврейської культури та мистецтва, етапи формування єврейського музею у Львові висвітлювали на шпальтах газет «Хвиля», «Наша Думка», «Кур'єр Варшавський», «Тижневик ілюстрований», «Нова дорога» та інші. Більшість статей спрямовані на популяризацію єврейського образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, актуалізацію збереження художніх творів, пам'яток архітектури, меморіальної пластики з численних кладовищ Галичини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іудаїка у львівській періодиці кінця XIX — першої третини XX ст. стала одним з джерел наукових досліджень вчених другої половини XX — початку XXI ст., зокрема Фаїни Петрякової, Йосифа Гельстона, Галини Глембоцької, Віти Сусак та інших.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз статей, здебільшого польськокомовних, присвячених іудаїці Галичини й опублікованих у періодичних виданнях першої третини XX ст. Визначення основної тематики та наукових пріоритетів аналізованих публікацій.

Результати дослідження. Виданню каталогу приватної збірки Максиміліана Гольдштейна присвячено статтю «Культура і мистецтво євреїв на землях польських» [1] в польськокомовній газеті «Хвиля» від 23 лютого 1935 року. Укладачами каталогу, та авторами вступної статті були провідні науковці початку XX ст. Кароль Дрезднер та Маєр Балабан. У газетній статті, що загалом має рекламний характер альбому та видавництва подано структуру каталогу до якого увійшли твори образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, а саме портрети, карикатури, плакати, ескібриси, книги та рукописи, кераміка, металопластика, костюми та біжутерія. Автор статті високо оцінює діяльність Максиміліана Гольдштейна, його роль у збереженні та популяризації єврейського мистецтва, зазначає, що каталог стане «... тою книгою, на яку чекали».

Згаданому каталогу «Культура і мистецтво євреїв на землях польських» присвячено статтю-рецензію «Народне мистецтво євреїв в Польщі» у виданні «Тижневик ілюстрований» від 18 серпня 1935 року [2]. Вацлав Гусарський зазначає, що твори зі збірки Гольдштейна дають можливість зрозуміти майже невідому на той час культуру та мистецтво євреїв Польщі. Автор статті слушно констатує, що до колекції входять здебільшого твори з теренів Східної Галичини, часто зі Львова або прилеглих територій, однак це аж ніяк не применшує вартості збірки. Окрім загальної характеристики каталогу в статті автор подає власні роздуми про єврейське мистецтво. Зокрема відзначає, що «так само як для мистецтва польського були міцними праслов'янські традиції для єврейської культури важливим є зв'язок з часами Єрусалимського храму, на що вказують зображення Скрижалі даних

Мойсею, семисвічники, зірка Давида» та інші. Вацлав Гусарський простежує зв'язок творів єврейського мистецтва з мистецтвом середньовіччя, вбачаючи спорідненість в романських мотивах «... плетінках з листя, пагонів, квітів та ягід серед яких заховалися птахи, часто голуби, а також зображення тварин: левів, тигрів, оленів, єдинорогів...», «не менш сильними є ремінісценції броково-рококові». У статті наведено стислий аналіз творів декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема металу, кераміки, тканини. Розглядаючи кераміку фаянсової майстерні у Любичах Королівських (поблизу Львова), орендарями якої були євреї та з 1840 по 1911 рр. і випускали продукцію здебільшого для єврейської громади, автор зазначає «Мотиви орнаментальні цих фаянсів: квіти та пташки є близькими до польської народної кераміки.» Загалом автор відзначає унікальність єврейського мистецтва і водночас його схожість у певних моментах з мистецтвом інших етнічних груп Галичини.

Каталогу збірки М.Гольдштейна присвячено статтю Гізи Фраєнклової «Культура і мистецтво народу єврейського» [3] у газеті «Наша думка» від 21 квітня 1935 року. Авторка називає каталог «книгою — музеєм», і зазначає, що «відкриваючи її занурюєшся у світ єврейського життя, його важливих і епізодичних моментів». Загалом Г.Фраєнклова слушно відзначає повноту збірки, зосереджуючи свою увагу на синагогальних творах, і їх важливому місці в житті євреїв. У висновку автор стверджує, що книга займе належне місце в кожній родині та публічних бібліотеках.

Колекціонерській діяльності Максиміліана Гольдштейна присвячено статтю «Чудова людина» у газеті «Хвиля» від 24 березня 1935 року [4]. Автор статті Генріх Хешелес характеризує М.Гольдштейна як видатного діяча культури, знавця та поціновувача мистецтва, перейнятого ідеєю створення Історично-етнографічного музею єврейської культури у Львові. Фактично твори з його приватної колекції згодом склали основу музею, і сьогодні становлять більшість у одній з найкращих колекцій іудаїки у Європі, що знаходиться у музеї Етнографії та художнього промислу НАН України у Львові. Генріх Хешелес відзначає, що Гольдштейн намагався зібрати твори, що найбільш повно висвітлили б життя єврейської родини та громади загалом, і знаходив підтримку в цій справі серед науковців та колекціонерів Львова, зокрема Др. Стернхуса, Ф.Яворського, С.Махневича та інших.

Каталог приватної збірки М.Гольдштейна «Культура та мистецтво євреїв на землях польських» став поштовхом до появи низки статей у численних виданнях Львова та Польщі, зокрема Вітольда Бунікевича «Культура та мистецтво євреїв на землях польських» у періодичному виданні Кур'єр Варшавський від 1 вересня 1935 року [5], Мечислава Валіса «Культура єврейська на землях польських» у виданні Відомості літературні від 2 січня 1936 року [6], автора під псевдонімом «ski» «Книга про культуру і мистецтво єврейське» [7] у виданні «Щоденник польський» від 24 травня 1936 року, Болеслава Дудзінського «Культура та мистецтво єврейське» у газеті

«Робітник» від 14 червня 1939 року [8] та інші. Автори більшості статей зосереджують свою увагу на важливості каталогу для збереження історії та мистецтва євреїв, розвитку єврейської культури, відзначаючи плідну працю колекціонера М.Гольдштейна.

Низка статей присвячена проблемам збереження єврейської культури Галичини, зокрема «Про потреби консервації та інвентаризації єврейських кладовищ» [9] у газеті Хвиля від 5 травня 1922 року. Автор статті, Максиміліан Гольдштейн, торкається проблем актуальних і сьогодні, наголошує на важливості охорони та наукового опрацювання єврейських некрополів. Окрему увагу зосереджує на кладовищі Краківського передмістя у Львові (сьогодні повністю знищене). Дослідник відзначає важливість збереження унікальної пластики надгробкових плит-мацев для розвитку єврейського мистецтва, пропагує видання каталогу меморіальної пластики, зазначаючи, що «Через ілюстроване видання єврейської надгробкової пластики — до якої можна буде долучити й інші твори мистецтва — зможемо засвідчити наші культурні здобутки... ...3 метою наукового опрацювання кожен надгробок необхідно сфотографувати, або змалювати, а також долучити письмовий опис.» Загалом М.Гольдштейн відзначає, що наукове опрацювання меморіальної пластики згодом може стати джерелом творчих інспірацій для нових поколінь художників.

В статті «Рятуймо Сасів» [10] у польсьомовній єврейській газеті «Хвиля» від 10 листопада 1932 року др. Петро Контни закликає до дієвого збереження пам'яток історії та культуру містечка Сасів, зокрема єврейських. Відзначає плідну діяльність львівських колекціонерів Г.Гольдфішера та М.Гольдштейна у цій справі. Автор зазначає, що «якщо заклики не будуть почуті єврейською спільнотою, то скоро цей осередок можна буде вважати втраченим, а перспективи місцевих художніх промислів безнадійними та трагічними». У статті П.Контни висловлює ідею про залучення до опіки над єврейськими осередком у Сасові Патронату єврейського народного промислу. Загалом питання збереження та наукового опрацювання пам'яток історії та культури євреїв Галичини поставало у більшості статей у періодиці першої третини ХХ ст.

Ще однією актуальною темою, що систематично висвітлювалася на шпальтах газет першої третини ХХ ст. було створення єврейського музею. Так в статті «Єврейський музей у Львові» [11] у періодичному виданні «Світ» від 23 вересня 1911 року Б.Януш подає коротку інформацію про створення музеїв у Європі, а також розвиток музейної справи кінця ХІХ — початку ХХ ст. в Східній та Західній Галичині, та акцентує на необхідності створення єврейського музею у Львові. Серед основних завдань музею повинно бути колекціонування творів, що мають будь-яку музейну цінність, а для цього, як зазначає автор, створена інституція повинна викликати у єврейської громади абсолютну довіру. Відповідно музей повинен підпорядковуватися кагалу. Б.Януш відзначає важливу роль у створенні майбутнього інституції М.Гольдштейна, як автора

проекту музею та власника великої колекції, що могла б стати основою збірки. Створений музей відповідатиме на запитання наступних поколінь про історію і культуру євреїв, що проживали на цій території кілька століть. У статті подано коротку інформацію про традиційні види декоративно-ужиткового мистецтва євреїв Галичини.

Ідея створення єврейського музею у Львові була надзвичайно близька Максиміліану Гольдштейну, йому вдалося зацікавити нею провідних діячів єврейської громади, українську та польську інтелігенцію. У статті «Єврейський музей у Львові» [12] опублікованій в газеті «Кур'єр Львівський» від 12 січня 1911 року М.Гольдштейн стисло викладає проєкт створення музею, його основні завдання. Передбачалося, що твори в музей надходитимуть з синагог та з приватних колекцій, при музеї працюватиме бібліотека з читальним залом. Серед обов'язків музею автор відзначає охорону пам'яток історії та культури: синагог, кладовищ тощо. Згадана стаття була передрукована у єврейському польськомовному виданні «Єдність» від 22 січня 1911 року. Статті подібного змісту мали на меті зацікавити ідеєю створення музею широке коло населення Львова та, зокрема, єврейську громаду.

У статті «Урочисте відкриття єврейського музею у Львові» [13] у польськомовній єврейській газеті «Хвиля» від 19 травня 1934 року подано детальний звіт про відкриття музею, занотовано прізвища присутніх людей, стислі тези виступів. Також відзначено важливість створеного музею у процесах збереження історії та культури євреїв Галичини, провідну роль Кураторіуму опіки над творами єврейського мистецтва при Єврейські дільниці. Окрема увага у статті приділена активному організатору музею Максиміліану Гольдштейну, його архівній та колекціонерській діяльності. Завершується стаття інформацією про твори, представлені в залах музею, а саме італійські кетуби (шлюбні контракти, що щедро декорувалися, скріплювалися гербами родин тощо), традиційні єврейські синагогальні та ужиткові предмети: торашилди, парохети, Корони Тори, менори, ханукальні лампи та інше.

Варто виділити низку статей, що мають загально культурологічний характер і присвячені історії та мистецтву єврейської громади Галичини. У статті «З єврейських художніх промислів» [14] у вже згадуваній газеті «Хвиля» від 31 жовтня 1932 року Єлена Гольдфішер подає аналіз найбільш типової орнаментики та символіки творів єврейського мистецтва. Зазначає, що художник виконуючи свої твори черпає мотиви в давній єврейській символіці, використовуючи зображення зірки Давида, менори, виноградні грона, пальмети. Давні художні зразки є невичерпним джерелом для створення літургійних синагогальних та домашніх предметів. Авторка відзначає виняткове значення традиційного мистецтва у розвитку єврейської культури.

Іудаїці Галичини присвячено статтю «Єврейський художній промисел» [15] в виданні «Кур'єр літературно-науковий» від 27 березня 1933 року. Основою для написання статті стала виставка єврейського художнього

промислу в Музеї художнього промислу у Львові, метою якої було висвітлення «синагогальних та родинних традиційних обрядів». Структура статті викладена у підзаголовку: «єврейський художник, мотиви оздоблення, вітгарна шафа, предмети для суботнього обряду, інші предмети». Автор статті «Dr. Z. K.» стверджує, що ознайомлення з художніми творами народів, етнічних груп веде до розуміння їх культури та способу життя. Водночас автор висловлює думку, що виставка стане важливою для єврейської громади, для розуміння і пошанування власного мистецтва. У статті здійснено спробу визначити місце єврейського майстра в суспільстві, адже «він з одного боку затиснутий в гетто, недопущений до цехів, обслуговує юдеїв, а з іншого виконує твори на замовлення шляхти». Проаналізовано експозицію виставки, зосереджено увагу на окремих творах. Текстовий виклад доповнено ілюстративним рядом: зображенням традиційної тарілки для седеру, ханукального світильника, виконаних у Любичах Королівських у XIX ст., бсамімів створених у Гличині в кінці XVIII — на початку XIX ст., а також срібні Корона Тори, ханукальний свічник та рімоніми кінця XVIII — початку XIX ст. Дану статтю відзначає фаховість викладу, добре володіння матеріалом.

Йозеф Авін у статті «Про давнє мистецтво єврейське» [16] у виданні «Наша думка» від 10 січня 1932 року відзначає значне зацікавлення народним мистецтвом на початку XX ст., зокрема і єврейським, популяризування творчості окремих майстрів. На думку автора важливим для розвитку єврейської культури є вивчення і звернення до давніх мистецьких традицій, колекціонування та охорона мистецьких творів. Також Й.Авін акцентує увагу на проведенні археологічних розкопок і дослідженні творів давнього мистецтва. Доповнюють статтю ілюстрації, зокрема Корона Тори з Львівської міської Божниці початку XIX ст., торашилду з передміської Божниці, а також мацеви з старого (краківського передмістя) кладовища у Львові.

Забудова Міської єврейської дільниці коротко проаналізована у статті «Топографія давнього гетто Львівського» [17] на шпальтах газети «Наша думка» від 20 жовтня 1935 року. Стаття є стислим тезовим викладом путівника «Путівник по єврейських пам'ятках Львова», укладеного Якубом Шалем. У статті наведено основні дані про розташування дільниці, її межі, забудову, найбільш значні архітектурні пам'ятки, зокрема синагогу Золота Роза. Текстова частина доповнена ілюстративним матеріалом.

Висновки. Таким чином можемо підсумувати, що у періодиці першої третини XX ст. систематично публікувалися статті присвячені історії та культурі єврейської громади Галичини. Серед домінантних тем створення єврейського музею у Львові, охорона пам'яток історія та культури, рецензії, відгуки та інформація про видання (здебільшого присвячені каталогу збірки Максиміліана Гольдштейна), а також матеріали присвячені популяризації іудаїки. Дописувачами періодичних видань були провідні науковці: історики, філософи, колекціонери, громадські діячі.

Література:

1. Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach Polskich// Chwila. — Lwow, № 5720, 23.2.1935.
2. Husarski W. Ludowa sztuka żydowska w Polsce// Tygodnik ilustrowany, Warszawa № 18.8.1935.
3. Giza Fraenkłowa. Kultura I sztuka ludu żydowskiego// Opinja. — Warszawa, № 15(113). 21.4.1935.
4. Hescheles H. Dziwny człowiek// Chwila, № 5749. 24.3.1935.
5. Bunikiewicz W. Kultura i sztuka żydowska na ziemiach polskich// Kurjer Warszawski № 239, 1.9.1935.
6. Wallis M. Kultura żydowska na ziemiach polskich// Wiadomości literackie, Warszawa № 2 (634), 2.1.1936.
7. (SKI). Książka o kulturze i sztuce żydowskiej// Dziennik Polski, Lwow № 143, 24.5.1936.
8. Dudziński B. O kulturze i sztuce żydowskiej// Robotnik, Warszawa № 164 (7766), 14.6.1939.
9. Goldstein M. O potrzebie konserwacji i inwentaryzacji cmentarzy żydowskich// Chwila, Lwow № 1158, 5.5.1922.
10. Kontny P. Ratujmy Sassow// Chwila, Lwow № 4899, 6.11.1932.
11. Janusz B. Muzeum żydowskie we Lwowie// Świat, Warszawa, Krakow № 38, 23.9.1911.
12. Goldstein M. Muzeum żydowskie we Lwowie// Kurjer Lwowski, Lwow № 17, 12.1.1911.
13. Uroczyste otwarcie Muzeum Żyd. we Lwowie// Chwila, Lwow № 3443, 19.5.1934.
14. Goldfisher H. Z żydowskiego przemysłu artystycznego// Chwila, Lwow № 4886, 31.10.1932.
15. Dr. Z.K. Żydowski przemysł artystyczny// Kuryer literacko naukowy, Warszawa, № 13, 27.3.1933.
16. Awin J. O dawnej sztuce żydowskiej// Nasza Opinja, Warszawa, № 1(126), 10.1.1932.
17. Topografia dawnego ghetta lwowskiego// Nasza Opinja, Lwow, Krakow, Warszawa, Łódź, Wilno № 30 (157), 3.1936.